

Є. О. Співаковська-Ванденберг,

викладач кафедри романо-германських мов Херсонського державного університету

КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДО ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Визначено структурні компоненти готовності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до формування самоосвітньої компетентності та розкрито їх змістові аспекти. Обґрунтовано критерії та рівні готовності студентів гуманітарних спеціальностей до формування самоосвітньої компетентності у процесі набуття майбутньої професії.

Ключові слова: самоосвітня компетентність; формування самоосвітньої компетентності; критерії та рівні готовності студентів гуманітарних спеціальностей до формування самоосвітньої компетентності.

Формування самоосвітньої компетентності у майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у процесі професійної освіти має за кінцеву мету опанування гнучких знань, узагальненими вміннями і навичками, способами самоосвітньої діяльності для продуктивного здійснення самостійного систематичного цільового освоєння навчальної інформації, ефективної реалізації професійних завдань. Так, здійснюючи цілеспрямовану і свідому самоосвітню діяльність, вибудовуючи раціональну систему набуття самоосвітньої компетентності, студент створює основу для ефективної навчальної діяльності та самореалізації у майбутній професії. З огляду на викладене, *метою* цього дослідження є обґрунтування критеріїв та рівнів готовності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до формування самоосвітньої компетентності у процесі навчання у вищій школі. Для реалізації мети окреслено такі *завдання*:

1. Визначити структурні компоненти готовності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до формування самоосвітньої компетентності та розкрити їх змістові аспекти.

2. Обґрунтувати критерії та рівні готовності студентів гуманітарних спеціальностей до формування самоосвітньої компетентності у процесі набуття майбутньої професії.

Вихідним моментом дослідження було врахування того, що умовою професійної успішності майбутніх учителів є *формування у них готовності* до самоорганізації, самовдосконалення і самоосвіти на етапі навчання та у професійній діяльності. На нашу думку, структура готовності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до формування самоосвітньої компетентності включає такі функціонально пов'язані між собою компоненти: мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний, професійно-технологічний. Розкриємо змістові аспекти цих компонентів.

Мотиваційний компонент готовності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до формування самоосвітньої компетентності визначається нами як система усвідомлених та особистісно привласнених мотивів щодо удосконалення (корекції) самоосвітньої діяльності, що дає змогу реалізувати індивідуальну програму саморозвитку, самовиховання і самоосвіти відповідно до об'єктивно заданої програми професійного й особистісного становлення у процесі вивчення наук гуманітарного циклу.

Змістовий компонент готовності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до формування самоосвітньої компетентності ми розглядаємо як систему засвоєних (особистісно привласнених) у процесі вивчення гуманітарних дисциплін знань теорії і практики самоосвіти впродовж життя шляхом удосконалення технологій накопичення, осмислення, засвоєння навчальної інформації.

Операційно-діяльнісний компонент готовності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до формування самоосвітньої компетентності визначається нами як комплекс особистісно привласнених способів дій з програмування, організації та оцінювання самоосвітньої діяльності своєї та інших, самоосвіти з професійних питань.

Професійно-технологічний компонент готовності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до формування самоосвітньої компетентності ми розглядаємо як систему особистісно привласнених студентом умінь і навичок моделювання професійної діяльності з організації навчально-виховного процесу на основі самоосвіти, розроблення і застосування практичних прийомів з самоорганізації у процесі навчання, питань просвіти дітей, їх батьків, педагогів щодо доцільності навчання впродовж життя.

Відповідно до визначених компонентів встановлено елементарний, базовий, достатній, досконалий рівні готовності студентів гуманітарних спеціальностей до формування самоосвітньої компетентності у процесі опанування професійної освіти. Вважаємо, що складниками рівнів означеної готовності є:

1) мотиви, спрямовані на набуття студентами знань та опанування способів дій у процесі вивчення наук гуманітарного циклу, здійснення самоосвіти; 2) знання теорії і практики формування та розвитку самоосвітньої компетентності своєї та інших, здатності навчання впродовж життя; 3) уміння і навички програмування, організації і самооцінки самоосвітньої діяльності відповідно до вимог професії, самоосвіти в означеній галузі; 4) професійні вміння і навички моделювання діяльності (зокрема й просвітницької) з формування умінь і навичок самоосвіти своєї та інших.

Залежно від вибору критеріїв у психолого-педагогічних дослідженнях розроблені підходи до структурування мотивів. У своєму дослідженні ми керуємося теоретичними положеннями А. Маркової, А. Орлова, Л. Фрідмана [4], О. Дубасенюк [2], відповідно до яких визначаємо соціальні, професійні, пізнавальні мотиви, а також мотиви особистісного зростання як провідні у формуванні самоосвітньої компетентності майбутніх учителів. Вважаємо, що у нашому дослідженні цілком можливе застосування наукових підходів щодо вимірювання рівнів знань, запропонованих О. Абдуліною [1] та І. Лернером [3]. Так, якісними характеристиками рівнів засвоєння студентами (уявлення, розуміння, власне засвоєння) знань з теорії і практики формування самоосвітньої компетентності є такі: оперативність, усвідомленість та глибина, конкретність та узагальненість, системність, ґрунтовність, інтегративність.

Результати аналізу психолого-педагогічних досліджень, зокрема К. Платонова [5], Л. Спіріна [6], дали змогу визначити теоретичні положення, які можна взяти як основоположні при оцінюванні рівнів сформованості у майбутніх учителів умінь і навичок програмування та організації самоосвітньої діяльності.

Найбільш доцільним у нашому дослідженні є підхід К. Платонова, який пропонує чотири рівні умінь: початковий, недостатньо вміла діяльність, окремі загальні та високо розвинені вміння, майстерність [5, с. 156]. Це узгоджується з визначеними нами рівнями (елементарний, достатній, базовий, досконалий) сформованості умінь та навичок студентів з раціоналізації навчальної діяльності на засадах самоосвіти.

Вважаємо, що умовою набуття певного рівня успішності студентів гуманітарних спеціальностей в обранні раціональних форм самоосвітньої діяльності як компонента системи професійної підготовки є формування педагогічних здібностей, які є ансамблем індивідуально-психологічних властивостей особистості, що відповідають вимогам майбутньої професії, розвиваються під час здійснення певної діяльності, забезпечують досягнення її високих показників.

Отже, для визначення рівня готовності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до формування самоосвітньої компетентності необхідно проаналізувати та оцінити такі *критерії (показники)*:

- 1) зміст мотивів, а саме таку їх характеристику, як спрямованість, відповідно до якої розрізняють соціальні, професійні, пізнавальні мотиви і мотиви особистісного зростання;
- 2) сформовані у студентів знання теорії і практики самоосвітньої діяльності. При цьому важливо врахувати те, що засвоєння знань має трирівневу ієрархічну структуру: нижній рівень — уявлення, середній рівень — розуміння, вищий рівень — власне засвоєння;
- 3) ступінь самостійності студента щодо програмування діяльності з організації самоосвіти під час навчання у вищому навчальному закладі та на перспективу;
- 4) сформованість системи умінь і навичок моделювання професійної діяльності із самоосвіти; зорієнтованість на виконання завдань творчого, пошукового, конструктивного, репродуктивного рівня під час самостійної навчальної діяльності; спрямованість організації індивідуальних форм самостійної підготовки як компонента системи професійної освіти.

Елементарний рівень характеризується епізодичною зацікавленістю у перевагах самоосвітньої діяльності; браком бажання вносити будь-які корективи у засвоєні непродуктивні стереотипи організації самоосвіти; стійкою потребою у постійному зовнішньому стимулюванні самоосвітньої діяльності; програмуванням заходів з самоосвіти, розрахованих «на сьогодні»; наявністю фрагментарних, не завжди науково обґрунтованих уявлень у галузі теорії і практики формування і розвитку самоосвітньої компетентності своєї та інших; браком навичок самооцінки рівня навчальних і професійних здобутків; невідповідністю повсякденної діяльності з вимогою регулярної самоосвіти у професійній сфері; епізодичною («коли цікаво») самоосвітою з професійних питань; знання й уміння оперувати комплексом методів виконання завдань репродуктивного рівня під час самостійної навчальної діяльності; браком професійної спрямованості у виборі індивідуальних форм самоосвіти.

Достатній рівень передбачає пасивно-позитивне ставлення до організації самоосвітньої діяльності; бажання внести несуттєві корективи у засвоєні непродуктивні стереотипи організації самоосвіти; характеризується нестійкою потребою у розвитку самоосвітньої компетентності та ситуативним інтересом до вдосконалення способів самоосвіти як невід'ємної частини професійних і життєвих настанов, загальнокультурного світогляду, який іноді потребує зовнішнього стимулювання; має потребу в епізодичному зовнішньому стимулюванні самоосвітньої діяльності, розраховану на близьку перспективу; неповну відповідність повсякденної діяльності з вимогою регулярної самоосвіти у професійній сфері; сформовані несистемні вміння і навички моделювання самоосвітньої діяльності; знання й уміння оперувати комплексом методів виконання завдань конструктивного, репродуктивного рівня під час самостійної навчальної діяльності; часткову професійну спрямованість у виборі індивідуальних форм самоосвіти.

Базовий рівень характеризується активно-позитивним ставленням до організації самоосвітньої діяльності; бажанням внести суттєві корективи у засвоєні непродуктивні стереотипи організації самоосвіти; сформованою потребою у розвитку самоосвітньої компетентності; стійким інтересом до вдосконалення способів самоосвіти як невід'ємної частини професійних і життєвих настанов, загальнокультурного світогляду; осмисленим володінням навчальним матеріалом у галузі теорії і практики розвитку самоосвітньої компетентності; вмінням програмувати й оцінювати самоосвітню діяльність свою та інших, яка розрахована на близьку і середню перспективу; неповною відповідністю повсякденної діяльності вимогам регулярної самоосвіти у професійній сфері; сформованою системою умінь і навичок моделювання само-

освітньої діяльності; знаннями й уміннями оперувати комплексом методів виконання завдань пошукового, конструктивного, репродуктивного рівня під час самостійної навчальної діяльності; професійною спрямованістю у виборі індивідуальних форм самоосвіти.

Досконалий рівень передбачає активно-дієве ставлення до організації самоосвітньої діяльності; сформовану потребу у постійній самоосвіті; наявність засвоєних системних наукових знань у галузі теорії і практики розвитку самоосвітньої компетентності; вміння програмувати самоосвітню діяльність, розраховану на близьку, середню і далеку перспективи; сформовані навички самооцінювання рівня навчальних і професійних досягнень; сформовану систему вмінь і навичок моделювання професійної діяльності із самоосвіти; знання й уміння оперувати комплексом методів виконання завдань творчого, пошукового, конструктивного, репродуктивного рівня під час самостійної навчальної діяльності; професійну спрямованість у виборі індивідуальних форм самоосвіти.

Викладене створює підґрунтя для таких висновків:

1. За своїм цільовим призначенням формування готовності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до самоосвітньої діяльності на етапі професійної підготовки реалізує *компетентнісний підхід*, який ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, набутих під час навчання, виховання, залучення у простір соціальних і культурних відношень для максимально повної самореалізації інтересів, потреб, запитів та можливостей студентів у сфері їх професійного становлення, соціального і культурного буття.

2. Відповідно до визначених компонентів (мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний, професійно-технологічний) готовності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до самоосвітньої діяльності встановлено її рівні — елементарний, достатній, базовий, досконалий. В обґрунтуванні критеріїв оцінювання ефективності формування готовності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до самоосвітньої діяльності враховано складники рівнів готовності: 1) зміст мотивів; 2) сформованість у студентів системи знань у галузі теорії і практики формування і розвитку самоосвітньої компетентності; 3) ступінь самостійності студента щодо програмування діяльності з організації самоосвіти під час навчання у вищому навчальному закладі та на перспективу; 4) сформованість системи вмінь і навичок моделювання професійної діяльності із самоосвіти; зорієнтованість на виконання завдань різного рівня під час самостійної навчальної діяльності; спрямованість організації індивідуальних форм самостійної підготовки як компонента системи професійної освіти.

Реалізація основних положень здійсненого дослідницького пошуку спрямовується на подальший розвиток теоретико-методологічних засад формування самоосвітньої компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей. Перспективні наукові розвідки автора будуть спрямовані на уточнення підходів до застосування методики діагностування рівнів сформованості самоосвітньої компетентності з використанням «Дублінських дескрипторів» і шкали ECTS.

ДЖЕРЕЛА

1. Абдуллина О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: учеб. пособ. [для пед. спец. высш. учеб. завед.] / О. А. Абдуллина // 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Просвещение, 1990. — 141 с.
2. Дубасенюк О. А. Теория и практика профессиональной учебной деятельности педагога: Монография. — Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. — 367 с.
3. Лернер И. Я. Методы обучения и требования жизни / И. Я. Лернер. — М.: АПН СССР, НИИ ОП, 1981. — 5 с.
4. Маркова А. К. Мотивация учения и ее воспитание у школьников / А. К. Маркова, А. Б. Орлов, Л. М. Фридман. — М.: Педагогика, 1983. — 64 с.
5. Платонов К. К. Проблемы способностей / К. К. Платонов. — М.: Наука, 1972. — 310 с.
6. Спириц Л. Ф. Формирования общепедагогических умений учителя (на материале подготовки студентов педвуза к воспитательной работе: дис. докт. пед. наук: 13.00.01 / Л. Ф. Спириц. — М., 1980. — 435 с.

Определены структурные компоненты готовности будущих учителей гуманитарных специальностей к формированию самообразовательной компетентности, раскрыты их содержательные аспекты. Обоснованы критерии и уровни готовности студентов гуманитарных специальностей к формированию самообразовательной компетентности в процессе профессионального образования.

Ключевые слова: самообразовательная компетентность, формирование самообразовательной компетентности, критерии и уровни готовности студентов гуманитарных специальностей к формированию самообразовательной компетентности.

The article highlights the issue of how the future teachers of humanities are prepared for the development of self-education competence, determines the structural components of this preparedness and describes the aspects connected with the content of these components. The author presents the criteria and levels of preparedness of the students majoring in humanities for the development of self-education competence in the process of training for the future profession.

Key words: self-education competence, the development of self-education competence, criteria and levels of preparedness of the students majoring in humanities for the development of self-education competence.